

การปรับตัวของลูกจ้าง

ในระบบภาคเอกชนที่มีอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไป
ที่เปลี่ยนสถานะการทำงานไปสู่การทำงานในภาคนอกระบบ

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทสัมภาษณ์
ดร. มณฑกานต์ จิมมาณี

การปรับตัวของลูกจ้าง ที่เคยอยู่ภาคเอกชนในระบบ ที่มีอายุ 45 ปีขึ้นไป

ดร.มนทกานต์ จิมมา
นักวิจัยสถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ให้สัมภาษณ์

“สวัสดิศรับอาจารย์ ก็เป็นโอกาสที่ดีที่จะได้มาพูดคุยกับ
อาจารย์มนทกานต์ศรับ จึงขอให้อาจารย์ได้แนะนำตัวก่อน
ศรับ ก่อนที่จะมาลงลึกในงานวิจัยนี้” อ.ธนพันธ์

“มนทกานต์ศรับ เป็นนักวิจัยที่สถาบันวิจัยสังคม จบทางด้าน
ประชากรศาสตร์ เน้นทำงานในด้านแรงงานข้ามชาติ การ
ย้ายถิ่น และหลัก ๆ ที่รับผิดชอบตอนนี้เป็นด้านแรงงาน”
อ.มนทกานต์

“วันนี้เราจะร่วมพูดคุยเกี่ยวกับงานวิจัยชิ้นหนึ่งของอาจารย์
โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานช่วงปลาย หรือช่วงก่อนที่จะ
เกษียณอายุ ซึ่งผมเองไม่ค่อยเข้าใจทำไรว่าหมายถึงอะไร แต่
คิดว่ามีความน่าสนใจ และยิ่งในตอนนี้กำลังเข้าสู่ช่วงสังคม
สูงวัย ผมก็ยังไม่เข้าใจว่ากลุ่มคนกลุ่มนี้เป็นใคร แล้วทำไมเรา
ถึงต้องสนใจที่จะศึกษากลุ่มแรงงานช่วงปลายศรับ”
อ.ธนพันธ์

“ขอล่าวถึงชื่องานวิจัยก่อนนะคะ เรื่องการปรับตัวของลูกจ้างที่
เคยอยู่ภาคเอกชนในระบบที่มีอายุ 45 ปีขึ้นไป และสุดท้ายเขามี
ความจำเป็นที่ต้องออกไปทำงานภาคนอกระบบ ก็จะใช้วิธี
การศึกษาเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์เชิงลึกกว่า 30 คนนึ เมื่อถาม
ว่า กลุ่มนี้ทำไมถึงน่าสนใจ หลัก ๆ คือ มีการศึกษาที่ค่อนข้าง
ยืดยันมาแล้วว่า กลุ่มก่อนวัยเกษียณ 40-45 ปี เป็นกลุ่มที่มี
mid-life crisis ซึ่งแต่เดิมกลุ่มที่มี mid-life crisis นี้จะอยู่ที่ 30-
35 ปี แต่ว่าตอนนี้อายุคาดเฉลี่ยของคนมันสูงขึ้น ขยายไปถึง
70-80 ปี ดังนั้น อายุที่เรียกว่าเป็นช่วง mid-life crisis นี้ จึง
เลื่อนขยับขึ้นไปเป็นช่วง 40-45 ปี แล้วกลุ่มนี้สำคัญอย่างไร
จากการศึกษาเชิงปริมาณก่อนนะคะ ที่มาจากทการวิเคราะห์
สำมะโนประชากรไทย ย้อนหลัง 30 ปีเนี่ย (ปี พ.ศ. 2523 -
2553) เราพบว่า

**คนกลุ่ม 40-45 ปี ในช่วง 30 ปีย้อนหลังนี้ มี
การเปลี่ยนแปลงของสถานะการทำงาน
ค่อนข้างมาก จากที่เคยเป็นลูกจ้างที่รับ
เงินเดือน กลายมาเป็นผู้ประกอบการส่วนตัว
ประกอบอาชีพอิสระเองในยุคปัจจุบัน**

ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้หายจากในระบบไปสู่งานภาคนอกระบบครั้ง
ต่อครั้งเลย” อ.มนทกานต์ ล่าว

พศ.ดร.ธนพันธ์ ไร่ประกอบกรัพย์
รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ดำเนินการสัมภาษณ์

สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ

คือ กลุ่มคนกลุ่มนี้จากที่เคยอยู่ภายใต้การคุ้มครองในระบบสวัสดิการจะไม่ได้รับความคุ้มครองใด ๆ เมื่อออกนอกระบบแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่มีทักษะต่ำ ถ้าไม่ได้รับสวัสดิการอีก ก็จะทำให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านรายได้ เมื่อถึงยามเจ็บป่วยจะไม่มีอะไรมาคุ้มครองได้เลย

“เป็นเรื่องที่สำคัญเลยครับ ซึ่งผมมองว่า มันเชื่อมโยงไปถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงของโครงการ เช่น สาธารณสุข หรือการบริการขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะกลุ่มคนแรงงานช่วงปลายที่ไร้ทักษะด้วย ซึ่งจะเห็นโครงสร้างเป็นปิระมิดเลยทีเดียว แล้วผลการศึกษาก็เป็นอย่างไรบ้างครับ เราได้ะไรจากตรงนี้” อ.ธนพันธ์

“เราต้องย้อนไปตั้งคำถามงานวิจัยก่อน จริง ๆ แล้วไม่เคยมีการศึกษากับกลุ่มนี้มาก่อน เราอยากรู้ว่าวิธีการเปลี่ยนสถานการณ์ทำงานจากในระบบไปสู่ระบบ เขาทำกันอย่างไร ออกด้วยสาเหตุอะไร แล้วปรับตัวอย่างไร ซึ่งเป็นคำถามหลัก โดยผลการศึกษาก่อนแรก มันยากตรงที่เราต้องไปจำแนกประเภทงานปลายทางก่อนว่า คนที่ออกไปนอกระบบ เขาไปอยู่ sector ไหนบ้าง ยกตัวอย่างเช่น มีโอกาสได้ไปสัมภาษณ์ผู้บริหารบริษัททำฟิล์มแห่งหนึ่ง แล้วตอนนี้ไปทำเกษตรอินทรีย์อยู่ ซึ่งมี shift sector ไปค่อนข้างมาก จากผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เราพบว่า

ภาคส่วนที่คนออกไปทำงานนอกระบบมากที่สุดอันดับแรกเป็นเกษตร อันดับสองประกอบธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย และรองลงมาก็เป็นอาชีพอิสระทั่วไป โดยเฉพาะงานที่ทำผ่านดิจิทัลแพลตฟอร์มในปัจจุบัน เช่น กราฟฟิก ฟรีแลนซ์ ดีไซน์เนอร์ อาจารย์สอนพิเศษต่าง ๆ เป็นต้น

ดังนั้น เส้นทางสาเหตุการเปลี่ยนสถานะการทำงานจากในระบบไปสู่ระบบของแต่ละกลุ่มจะค่อนข้างแตกต่างกัน ซึ่งถ้าแบ่งจริง ๆ แล้ว สามารถแบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีทักษะสูง ซึ่งกลุ่มนี้จะเอาทักษะเดิมที่เคยอยู่ในระบบมาใช้ อย่างเช่น พวกอาจารย์ พวกดีไซน์เนอร์ กราฟฟิกพวกนี้เรียกได้ว่า เป็นพวกเปลี่ยนสังกัดทำนองเอง เพราะว่าการทำงานนอกระบบมันยืดหยุ่นมากกว่า สามารถรับงานจากเครือข่ายลูกค้าที่มากกว่าเดิมได้ ไม่มีเงื่อนไขแบบในระบบเข้ามาเกี่ยวข้อง คือได้ว่าเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ค่อยน่าห่วงเท่าไร

แต่ที่น่าเป็นห่วง คือ กลุ่มที่ออกจากงานเนื่องจากโดนบังคับให้ออก ด้วยวิกฤติเศรษฐกิจ มหาอุทกภัย ปี 2554 ที่โรงงานในอยุธยาได้ปิดไป คนเหล่านี้ไปไหนกันหมด ซึ่งเราไปพบว่า เขาไปอยู่ในภาคเกษตร ส่วนหนึ่งก็ไปเป็นลูกจ้างในภาคการเกษตร เพราะในระดับล่าง ทางเลือกในอาชีพมันมีน้อยกว่า เนื่องจากไม่มีทักษะติดตัวมาและไม่มีการเรียนที่รับเข้าทำงานในช่วงนั้น ประกอบกับตัวเองก็ไม่มีเงินพอที่จะยืดระยะเวลาการหางานใหม่ได้พอ ดังนั้น พวกนี้ก็จะยอมทำงานอะไรก็ได้ที่เขารับได้ง่าย เข้าได้เร็ว และภาคเกษตรก็รองรับกลุ่มคนเหล่านี้เข้าไปได้ อันนี้ก็เป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ

ข้อเสนอแนะ เชิงนโยบาย

“ในส่วนข้อเสนอแนะ โดยเฉพาะในเชิงนโยบาย จากงานวิจัยชิ้นนี้ครับ อาจารย์พอจะเล่าได้ไหมครับว่า มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายอะไรบ้าง จากผลการวิจัยนี้ครับ” อ.ธนพันธ์

“เราแบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก คือ เราจะทำอย่างไรที่จะป้องกันไม่ให้คนหลุดออกไปนอกระบบ เนื่องจากสาเหตุสำคัญอันหนึ่ง ก็คือ เรื่อง work-life balance ความสมดุลของชีวิตการทำงานและชีวิตด้านอื่น ๆ ของตนเอง คนที่อายุ 40-45 ปี อาจจะเป็นช่วงที่มีลูกคนที่ 2 พ่อแม่ก็ได้เข้าสู่วัยชราแล้ว ต้องออกไปดูแล ซึ่งคนกลุ่มนี้จะบาลานซ์ระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวอื่น ๆ ของตนเองอย่างไร ถ้านโยบายของภาคเอกชนหรือภาครัฐเองก็ตาม ไม่สามารถเอื้อต่อสมดุลชีวิตของเขาได้ และอีกสาเหตุหนึ่ง คือ **ต้องสร้างการประเมินความพร้อมหรือประเมินความเสี่ยงให้เขาอยู่ตลอดเวลา** มีคนส่วนหนึ่งที่ออกนอกระบบไปไม่สามารถปรับตัวได้ เนื่องจากไม่เคยประเมินความเสี่ยงในชีวิตของตนเอง จึงไม่มีการเตรียมความพร้อมให้แก่ตนเอง เช่น เรื่องเงินออมสำหรับการได้งานใหม่ เงินออมเมื่อไม่มีลูกค้า อันนี้ยังไม่ได้พูดถึงเรื่องเจ็บป่วยเลยนะ อีกทั้งก็ไม่สามารถไปกู้เงินในระบบได้ ตรงนี้คุณจะทำจากตรงไหน ซึ่งเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ต้องมีการประเมินความเสี่ยงไว้ด้วย

ข้อเสนอส่วนที่สอง คือ ถ้ามันจำเป็นต้องออก หรือวางแผนไว้แล้วว่ามันต้องออก ทำอย่างไรให้ออกอย่าง smooth ออกมาแล้วปรับตัวได้ สำหรับคนที่ทำงานอย่าง that 2 ในระหว่างที่อยู่ในระบบอยู่แล้ว ตรงนี้ก็ไม่มีปัญหา เขามีเครือข่ายลูกค้า มีทักษะที่พร้อม แต่สำหรับคนที่จะต้องออก แต่ไม่มีการทำงานอย่าง that 2 ในระหว่างที่อยู่ในระบบ

สิ่งที่ต้องทำเลย คือ **ต้องหาข้อมูลรองรับสิ่งที่จะไปทำนอกระบบ ต้องประเมินสุขภาพตนเองว่าพร้อมไหมที่จะใช้แรงกับภาคเกษตรตรงนั้น** และในขณะที่ออกไปแล้วแล้วไม่มีเงินก้อนมาในปลายเดือน ก็จะไม่มีความที่จะจ้างลูกจ้าง เป็นสิ่งที่ต้องนำมาคิดด้วย

ข้อเสนอส่วนสุดท้าย สำคัญสำหรับทุกกลุ่ม คือ การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในอนาคตที่จะเข้ามาสนับสนุนในด้านบริการ ซึ่งลูกจ้างที่อยู่ในระบบจะมีการลดตำแหน่งงานลง ลดจำนวนคนงาน พวกเขาจะมีการประเมินความเสี่ยงและความพร้อมหรือยัง โดยเฉพาะเวลาที่เขาจะเอาคนออก ก็จะไปมองที่คนส่วนปลาย ส่วนวัยแรงงานตอนต้น เราจะไม่ค่อยไปแตะสักเท่าไร เพราะอยากได้เฟรชซี ซึ่งเป็น **สิ่งจำเป็นที่วัยตอนปลายต้องประเมินว่า สามารถพัฒนาไปในตำแหน่งส่วนอื่น ๆ ในองค์กรได้หรือไม่ หรือถ้าจะออก ออกไปทำอะไร และนายจ้างก็ควรมีส่วนที่จะรับผิดชอบในส่วนนี้ด้วย** เนื่องจากเขาทำงานให้คุณมานาน ซึ่งก็มีหลายบริษัทที่มีโครงการเตรียมความพร้อมให้ลูกจ้างในวัยใกล้เกษียณด้วย เพราะเอกชนส่วนใหญ่ จะเอาคนออกที่อายุ 55 ปี โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม ซึ่งตรงนี้ก็มาก ถ้าหากจะออกไปทำธุรกิจส่วนตัว ก็จะมีการสอนทำบัญชี บริหารจัดการ ชีพพลายเช่นอย่างไร ตรงนี้ก็ข้อเสนอแนะสำหรับเตรียมความพร้อมต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตแบบไม่ได้ตั้งตัว... ก็เป็น 3 ส่วนหลักๆตรงนี้” อ.มนทกานต์

งานวิจัยกับการตอบโจทย เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

“ผมมองว่า เป็นสถานการณ์ที่ต้องเตรียมตัวพอสมควรเลย สำหรับแรงงานที่มีทักษะไม่เยอะมากนัก และคำถามสุดท้าย คริมอาจารย์ ตอนนี้เราพูดถึงเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals) ซึ่งมีการกล่าวถึง ทั้งในระดับโลก ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น จึงอยากจะถามว่า ในงานชิ้นนี้จะมีส่วนช่วยในการตอบโจทยเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างไร” อ.ธนพันธ์

“ด้านที่เกี่ยวข้องหลัก ๆ เลย คือ **ด้านที่ 8 Decent Work and Economic Growth** ก็จะส่งเสริมเรื่องการทำงานที่มีคุณค่าของแรงงานทุกคนทุกระดับ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรง แต่จริง ๆ แล้วกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เปราะบางมาก ไม่ว่าจะมีความรู้หรือไม่มีทักษะก็ตามที่ได้ออกไปนอกระบบ เพราะเขาออกจากระบบที่มีสวัสดิการคุ้มครองเขา จึงเป็นกลุ่มที่ต้องให้ความสำคัญ รวมทั้งจากรายงานความก้าวหน้าเมื่อปี 2018 ของไทยก็ยังไม่ได้เป็นสีเขียว ก็คือเรายังไม่ผ่าน แล้วยิ่งในอนาคต คนกลุ่มนี้จะออกจากระบบมากยิ่งขึ้นไปอีก ด้วย ดังนั้น สิ่งทีโฟกัส คือ กลุ่มนี้เลยว่าเขาจะไปไหนต่อไปอย่าง smooth หรือเปล่า อันนี้ก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญสำหรับ Goals 8 ของไทย...”

ส่วนอันหนึ่งที่ประเทศไทยทำได้ดี **ด้านที่ 1 No Poverty** คือ การลดความยากจน ซึ่งภายใต้มันมีดัชนีชี้วัดย่อยอยู่ตัวหนึ่งในเรื่อง Social Protection Coverage หรือการสร้างความคุ้มครองทางสังคมให้กับคนทุกกลุ่ม ซึ่งประเทศไทยทำได้ดีจากการประเมินเมื่อปีที่ผ่านมาก็คือผ่าน แต่กับกลุ่มแรงงานนอกระบบยังมีปัญหาอยู่ ยังมีการเรียกร้องอยู่ เช่น เรามีมาตรา 33 ตามกฎหมายประกันสังคมที่คุ้มครองลูกจ้างในระบบ แต่กลุ่มนี้ที่เคยอยู่ในระบบมาก่อน แต่ต่อมาออกนอกระบบก็จะไปเข้ามาตราที่ 39 แต่หลายคนที่ไม่เข้าก็คือ กลุ่มนี้ไปไหน ส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญของการมีหลักประกันเมื่อตนเองเจ็บป่วยหรือสูงอายุไปกว่าเดิม อันนี้ก็เป็นสิ่งที่ต้องตระหนัก ถึงแม้ว่าด้านที่ 1 เราจะมีสีเขียว แต่ก็เขียวไม่เต็มที่ นอกจากนี้ ยังมีโจทย์คำถามอีกว่า ถ้ากลุ่มนี้ขยายตัวเพิ่มขึ้นในอนาคต การออกแบบระบบคุ้มครองทางสังคมของกลุ่มนี้ควรจะเป็นอย่างไร หลัก ๆ ก็น่าจะมี 2 เป้าหมายนี้ดังที่กล่าวมาข้างต้น” อ.มนทกานต์

“วันนี้ก็ได้รับความรู้มากมายเกี่ยวกับเรื่องของแรงงานกลุ่มปลายเนคริม รวมทั้งสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางในการแก้ไข วันนี้ก็ต้องขอขอบคุณอาจารย์เป็นอย่างมากครับที่ได้สละเวลามาให้ความรู้กับเราและหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ในอนาคตจะได้รับความรู้ดี ๆ จากงานวิจัยของอาจารย์อีกครั้ง ขอคุณมากครับ” อ.ธนพันธ์

